

УДК [378.091.212:78]: 005.336.2

ПРОФЕСІЙНЕ МИСЛЕННЯ МУЗИКАНТА В УМОВАХ ПЕРЕТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Галина Нагорна

*Одеська національна музична академія імені А. В. Нежданової***Анотація:**

У статті обґрунтовано необхідність перетворення підготовки студентів у закладах вищої освіти на основі впровадження механізмів самокритичної діяльності в процес формування професійного мислення майбутніх музикантів. З огляду на це, професійне мислення музиканта розглядається як система узагальнених розумових дій, спрямованих на дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва в процесі його самокритичної діяльності.

Аннотация:

Нагорная Галина. **Профессиональное мышление музыканта в условиях преобразования системы высшего музыкального образования.** В статье обоснована необходимость преобразования подготовки студентов в учреждениях высшего образования на основе внедрения механизмов самокритичной деятельности в процесс формирования профессионального мышления будущих музыкантов. Исходя из этого, профессиональное мышление музыканта рассматривается как система обобщенных умственных действий, направленных на исследование целостного процесса развития музыкального искусства в процессе его самокритичной деятельности.

Resume:

Nahorna Halyna. **Professional thinking of a musician in the conditions of transformation of the system of higher musical education.** The article substantiates the need to transform university training of students on the basis of the introduction of mechanisms of self-critical activity in the process of forming professional thinking of future musicians. Proceeding from this, the musician's professional thinking is presented as a system of generalized mental actions aimed at studying the holistic process of development of musical art in the course of its self-critical activity.

Ключові слова:

професійне мислення; узагальнені розумові дії; самокритична діяльність.

Ключевые слова:

профессиональное мышление; обобщенные умственные действия; самокритичная деятельность.

Key words:

professional thinking; generalized mental actions; self-critical activity.

Постановка проблеми. Багаторічний досвід дослідження процесу вищої музичної освіти свідчить про те, що професійна підготовка студентів у плані формування в них професійного мислення вимагає цілеспрямованих змін. Це пов'язано з тим, що найчастіше в процесі навчання майбутні музиканти, які залучені до процесу інформаційного накопичення знань, не можуть ухвалювати самостійні рішення в тій чи тій освітній ситуації, висловлювати незалежні від зовнішніх авторитетів думки та погляди, формулювати альтернативні судження, прогнозувати наслідки своїх дій.

Тому в сучасних умовах виникла актуальна необхідність перетворення системи підготовки у вищій школі на основі реалізації підходу до музичної освіти як до дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва, до дослідження як до самокритичної діяльності музиканта в процесі формування в нього професійного мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблеми розвитку вищої музичної освіти, формування професійного мислення особистості, а також розвитку її дослідницької діяльності отримали широкий розгляд у психолого-педагогічних, логіко-філософських і музично-теоретичних дослідженнях [1–10].

Особливий інтерес становить дослідження, у якому розглядається феномен професійного мислення [10]. Автор роботи – В. Шепель –

виділяє три класи показників цього мислення: базові, конкретні, специфічні. До загальних показників належать такі, як: «... інтерес до професії, креативне ставлення до неї, технологічність втілення професійних знань у практику» [10, с. 483].

Конкретними показниками професійного мислення є емпатія лікаря, душевність педагога, візуальна уява кінорежисера. Нарешті, специфічними показниками професійного мислення визнаються такі: професійний сленг і логіка, інформаційні стереотипи, «менталітетні конструкти» [10, с. 483]. З огляду на це, професійне мислення визначається як «... розумове введення в обіг особистісно-ділових якостей, професійних знань і досвіду» [10, с. 485]. З іншого боку, професійне мислення, на думку автора, – «... це специфічний сленг, особлива логіка, “своя” манера усного та письмового викладу думок» [10, с. 485]. Окрім цього, наводиться матриця аналітичного мислення, що складається з таких п'яти компонентів, як: логічність, системність, креативність, аргументованість, рекомендаційність [10, с. 185]. Уводиться поняття «гносеологічна компетентність аналітика», засадничим складником якої є методологія як «... вчення про метод, сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в конкретній науці» [10, с. 107].

У дослідженні процесу формування повноцінного мислення порушується проблема невідповідності базових уявлень особистості складності суспільних понять і явищ [9].

На думку автора роботи – В. Цапліна – система формування повноцінного мислення може бути побудована тільки з урахуванням анатоміо-нейрофізіології механізму мислення. Тому виникає необхідність перебудови системи освіти в систему повноцінного мислення «... і з погляду змісту, і з погляду структури» [9, с. 208]. Водночас підкреслюється, що «адекватність і раціональність базових уявлень, що формують повноцінне мислення, безсумнівно, різко зменшить імовірність виникнення «різних думок», якими намагаються підмінити непросте й трудомістке вивчення раціонального причинного ланцюга, що веде до деякого явища, необхідність критичного осмислення, ерудованості та розвиненого почуття відповідальності» [9, с. 210].

Проблемі розвитку латерального мислення присвячено дослідження Едварда де Боно, у якому під поняттям «латеральне мислення» «... мається на увазі особливий підхід до розумової роботи, що підштовхує наш мозок до продукування нових ідей, використовуючи горизонтальне творче мислення, що є протилежністю звичайному вертикальному логічному мисленню» [3, с. 7]. Автор підкреслює, що ідеал латерального мислення – «це простота крайньої витонченості, простота ідеї, досить ефективної в дії і гранично простої за формою» [3, с. 151]. Однак, це «простота багатства, а не бідності, простота наповненості, а не порожнечі» [3, с. 151].

В іншому дослідженні [2] автор порівнює поняття «творчість» і «латеральне мислення». Зокрема він зазначає, що поняття «творчість» містить у собі значення «новизни», елемент «праці, що веде до речовинного результату», і навіть елемент «цінності» [2, с. 75]. Натомість латеральне мислення належить до змінювання концепцій і сприйняття й «... засноване на поведінці самоорганізованих інформаційних систем» [2, с. 75].

Цікавим у контексті нашого дослідження є навчальний посібник, у якому музичне мислення визначається як «... оперування еталонними музично-інтонаційними уявленнями, призначеними для виконання конкретного творчого завдання» [7, с. 69]. Автор роботи розробив типологію збірних музично-інтонаційних уявлень-моделей, яка визначається за допомогою таких чотирьох критеріїв: 1) узагальненість; 2) цілісність; 3) смислова визначеність; 4) соціальна ґрунтовність [7, с. 69].

У роботі В. Кульбіжекова розроблено механізми мисленого експерименту в класичній західноєвропейській музиці Нового часу [6]. Для цього він вводить поняття «мислений експеримент», який «... являє собою:

- вид розумової діяльності як форми теоретичного моделювання світу;
- логічний процес творчого мислення;
- спосіб здійснення понятійного руху, оскільки поняття – форма існування предмета в процесі мислення» [6, с. 26].

Принципи формування оціночних суджень і ухвалення рішень в умовах невизначеності досліджують Амос Тверські та Даніель Канеман [4]. Так, зокрема, вони пропонують схеми спрощення в інтуїтивному мисленні та роз'яснюють 20 викривлень, які виникають під час формулювання суджень з використанням евристики [4, с. 6].

У сучасній теорії музичного змісту, розробленій А. Кудряшовим, термінологічний ряд складається з таких понять: змістовність, семантика, знак, значення, смисл, зміст, значущість [5]. Наприклад, зміст визначається як «... комплексна система взаємодій музично-семантичних родів, видів і типів знаків як із тими їх значеннями, що об'єктивно склались, так із тими, що відображаються в індивідуальній свідомості композитора суб'єктивно-конкретизованими смислами, які далі перетворюються на нові смисли у виконавській інтерпретації та слухацькому сприйнятті ...» [5, с. 37].

У низці досліджень розглядаються актуальні проблеми розвитку різних видів діяльності [1; 8].

Так, зокрема, Е. Абдуллін, визначаючи основи дослідницької діяльності педагога-музиканта, аналізує види навчально-дослідницької музично-педагогічної діяльності, розкриває теоретичні та емпіричні методи музично-педагогічного дослідження, розробляє технологію випускної кваліфікаційної роботи [1]. Він розуміє під дослідницькою діяльністю «... вияв здатності мислити, самостійно порівнювати, зіставляти різні погляди, вступати в дискусію, висловлювати власну позицію, науково обґрунтовувати та професійно відстоювати її» [1, с. 5]. Водночас особливого значення в педагогіці музичної освіти набувають такі методи дослідження, як «... міркування, інтерпретація, екстраполяція, дискусія, діалог, інтуїтивні здогади, а також залучення до процесу теоретичних та емпіричних методів уяви, асоціацій, передбачень, архетипів ...» [1, с. 11].

У дослідженні психологічних аспектів музично-виконавської діяльності не лише розкриваються сутність діяльності музиканта-виконавця, фактори, що впливають на її ефективність, компоненти професійної майстерності музиканта, а й розробляється структура професійно важливих якостей музиканта [8]. Згідно з цією структурою, у кожній якості «... є більш загальні, менш загальні й окремі (спеціальні)

компоненти» [8, с. 27]. І залежно від цієї структури «... здібності та якості можна розділити на прості та складні (чим більша кількість анатомо-фізіологічних і психічних чинників зумовлюють вияв якості, тим вона складніша)» [8, с. 27]. Водночас складною якістю називається інтегрована міжаналізаторна якісна особливість тієї чи тієї функції [8, с. 27].

Формулювання цілей статті. З огляду на викладене вище, метою дослідження є розроблення стратегії і тактики формування професійного мислення майбутнього музиканта на основі системи узагальнених розумових дій, що розкривають його сутність і зміст, а також дослідницької самокритичної діяльності як умови розвитку цього мислення, спрямованого на досягнення професійної розумності особистості.

В основу методології дослідження покладено принципи єдності загального й окремого, простого і складного, особистісного й діяльнісного підходів.

Наукова новизна полягає в розкритті професійного мислення як системи узагальнених розумових дій, спрямованих на основі самокритики (самокорекції, самоствердження) на дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми виходили з припущення, що головною функціональною одиницею мислення музиканта є дія, тоді, власне, професійне мислення являє собою систему узагальнених розумових дій, спрямованих на дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва. У процесі самокритичної діяльності основними функціями професійного мислення майбутнього музиканта є: дослідницька, розсудлива, організаційно-інформаційна, творчо-перетворювальна, оцінна, самооцінна.

Професійне мислення музиканта базується на чотирьох основних діях розуму – уявленні, судженні, умовиводі, виробленні стратегії і тактики відношень у процесі взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження. Кожен з цих елементів структури професійного мислення майбутнього музиканта виступає як узагальнена розумова дія і розкривається у своїй загальності, частковості, одиничності. Реалізація принципу єдності загального й окремого полягає в тому, що кожна попередня розумова дія узагальнюється в наступній, що визначає створення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між ними. З іншого боку, принцип єдності загального й окремого покладений в основу узагальнених умінь, які презентують показники рівнів сформованості професійного мислення музиканта. Крім цього, узагальнення розумової діяльності майбутніх музикантів відбувається під час

дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва.

Необхідно зазначити, що зовнішні і внутрішні зв'язки між структурними елементами встановлюються на основі реалізації принципу єдності простоти і складності. Так, якщо внутрішні зв'язки створюються між ідеями, судженнями, умовиводами студентів, що розкривають сутність і зміст об'єктів музично-теоретичного дослідження, то зовнішні, – під час вироблення стратегії і тактики відношень у процесі взаємодії з предметами цього дослідження. З огляду на це, методологічним фундаментом усієї структури професійного мислення майбутнього музиканта стає принцип єдності простоти і складності, наприклад, ідеї, судження, умовиводи в простоті і складності, методологічна або технологічна тактика і комплексна ціннісно-методологічна стратегія.

У процесі формуального експерименту, до якого були залучені бакалаври, магістри і музиканти-практики, дослідницька самокритична діяльність розглядалась як спосіб створення відносин між його учасниками і спрямовувалась на практичну взаємодію з предметами музично-теоретичного дослідження в процесі вироблення його доцільної стратегії і тактики. Водночас реалізовувались алгоритмічний та евристичний підходи до дослідження зазначеного процесу із застосуванням як власних, так і накопичених людським досвідом ідей, схем, концепцій, теорій, систем, стандартів, норм і правил. У результаті студенти оволодівали комплексом алгоритмічних та евристичних методів музично-теоретичного дослідження, що дало змогу досягти високого рівня самоуправління, самосвідомості, самокорекції та самооцінки цього дослідження. З огляду на сказане, вироблення стратегії і тактики відношень цілісного музично-теоретичного дослідження під час взаємодії з предметами цього дослідження постає як цілеспрямований, організований, послідовний і узгоджений процес, що забезпечує виконання різноманітних простих і складних завдань, що стоять перед майбутніми музикантами.

У процесі дослідження було встановлено, що вироблення стратегії і тактики відношень під час взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження стосується не лише професійних ідей, суджень, умовиводів студентів, а й їхніх емоцій, почуттів, переживань, стосунків один з одним і з викладачами закладу вищої освіти. Отже, воно містить не тільки відношення між предметами реального світу, а й відношення між ідеями, судженнями, умовиводами, які цей світ відображають. Це послужило основою для створення класифікації відношень, які знаходили і творчо формували майбутні музиканти.

Реальними або наявними, дійсними називаються внутрішні і зовнішні відношення між об'єктами, суб'єктами, фактами, явищами, обставинами цілісного процесу розвитку музичного мистецтва. З іншого боку, логічними є ті відношення, які майбутній музикант знаходить або творчо формує всередині й між ідеями, судженнями й умовиводами в процесі взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження. Нарешті, відношення називаються референтними, якщо вони встановлюються між об'єктами, суб'єктами, фактами, явищами, обставинами цілісного процесу розвитку музичного мистецтва, позначаються ідеями, судженнями, умовиводами, з яких виробляється власна концепція відношень, їх стратегія і тактика. Водночас відношення цілісного процесу музично-теоретичного дослідження відповідають системі законів розвитку об'єктивного світу, законів і правил вивідного знання, зв'язків думок у міркуванні.

Набуття узагальнених дослідницьких умінь майбутніми музикантами ставить перед необхідністю реалізації принципу вибірковості видів дослідницької самокритичної діяльності, починаючи з методологічної, самокоригувальної діяльності й завершуючи творчою, самоутверджувальною, перетворювальною діяльністю. Тому особливого значення набуває проблема поетапності оволодіння вміннями, операціями, пізнавальними кроками, кожен з яких виконує свої функції в дослідженні. На якість пізнавальних дій, кроків впливають критерії та стандарти, які їх визначають. Останні являють собою рівні сформованості професійного мислення у студентів, які вивчають ці критерії і потім використовують їх для самооцінки своїх умінь. Майбутні музиканти так організують свої пізнавальні кроки і дії, щоб досягти мети взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження. Це можливо за умови введення їх у дослідницьку самокритичну, самокоригувальну та самоутверджувальну діяльність.

Зауважимо, що професіоналізм музиканта, що уособлюється з його доцільним судженням, зростає настільки, наскільки збільшується ступінь оволодіння судженням. Критичні судження студента набирають силу поступово – від пізнавальних кроків до умінь і від умінь до професійної майстерності. Учасник експерименту, виходячи з завдання, яке стоїть перед ним, досягає результату, що залежить як від вибору засобів, так і від чітко визначених критеріїв. Водночас, кількісне накопичення суджень майбутнього музиканта починає перетворюватись на якість, характеризуючи той момент, коли засоби, обрані ним, допомагають у русі до мети. Видозмінювання суджень

характеризує наближення до мети. Смысл судження учасника експерименту поступово зміщується від дослідження засобів у бік поставленої мети доти, доки його судження не постає як результат або мета процесу взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження. Ступінь ясності й чіткості судження збільшується пропорційно до процесу переростання вмінь у професійну майстерність. На етапі, коли судження характеризує результат, виникає стан відсутності фіксованої мети, і вона уявляється як непередбачувана. У такий спосіб учасник експерименту починає творче дослідження процесу розвитку музичного мистецтва, коли він не знає, до чого воно приведе, однак інтуїтивно уявляє правильне рішення або результат, яким він буде задоволений. На основі викладеного можемо констатувати наявність процесу переростання професійної майстерності у професійне мистецтво, який базується на виробленні ціннісно-методологічної стратегії і тактики відношень під час взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження.

Для студента, що володіє професійною майстерністю, критичне мислення дає змогу досягти результату взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження на основі чітких критеріїв і мети дослідження за допомогою розроблених засобів. У разі творчого мислення, що уособлює вияв професійного мистецтва, складно визначити критерії, якими керувався студент, хоча результат недалекокий від результату, отриманого на основі критичного мислення, що визначає професійну майстерність особистості. Результат сформованості творчого мислення студента оцінюється шляхом виявлення доречності обраних критеріїв, а також смислу відношень між ними. Визначення ж критичного мислення майбутнього музиканта відбувається за допомогою дослідження надійності чітко виражених критеріїв, властивих відповідному рівню сформованості цього виду мислення.

Отже, ланцюжок, розпочатий з пізнавальних кроків, замикається смыслом – відношеннями між критеріями, заявленими для оцінювання й самооцінювання професійного мислення студентів. Виходячи з сутності процесу формування професійного мислення, майбутній музикант повинен встановлювати зворотну послідовність під час дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва – від розкриття його смислу до пізнавальних кроків.

Головна настанова, якою він керується, – орієнтація на суспільство, у якому він живе, ставлення до учасників процесу музично-теоретичного дослідження, які з ним

взаємодіють, як до унікальних особистостей, що мають право на власний погляд.

Висновки. Результати формульованого експерименту довели, що його учасники проводили таке дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва, у якому розвивалось судження, яке доходило до рівня мистецтва, було оцінене на цьому рівні й характеризувало оволодіння ціннісно-методологічною культурою особистості.

Саме постійне дослідження системи обставин, явищ музичного мистецтва давало змогу майбутнім музикантам наповнювати смислом результати своїх досягнень, знаходити і творчо формувати зв'язки між пізнавальними кроками й уміннями, яких вони набували. Такий шлях у самоуправлінні процесом формування професійного мислення забезпечив сформованість зазначеного виду мислення в кожного студента.

На основі викладеного можна дійти такого висновку: якщо дослідження цілісного процесу розвитку музичного мистецтва – це соціальний контекст, яким оволодівали учасники експерименту, то професійне мислення – це контекст для розвитку пізнавальних умінь, презентованих у системі узагальнених розумових дій. Тому головною змістовною частиною професійного мислення майбутнього музиканта є вироблення стратегії і тактики відношень цілісного процесу розвитку музичного мистецтва під час взаємодії з предметами музично-теоретичного дослідження. Виконання цього завдання здійснювалося на основі особистісно-діяльнісного підходу до формування професійного мислення студентів шляхом активізації їхньої самокритичної діяльності.

Список використаних джерел

1. Абдуллин Э. Б. Основы исследовательской деятельности педагога-музыканта: учебное пособие. Санкт-Петербург : Издательство «Лань»; Издательство «ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2014. 368 с.
2. Боно де Э. Гениально! Инструменты решения креативных задач / пер. с англ. 4-е изд. Москва: Альпина Паблишер, 2018. 381 с.
3. Боно де Э. Искусство думать: Латеральное мышление как способ решения сложных задач / пер. с англ. Москва: Альпина Паблишер, 2015. 172 с.
4. Даниэль Канеман. Думай медленно ... решай быстро / Школа перевода Баканова, пер. с англ. Минск: Харвест, 2016. 312 с.
5. Кудряшов А. Ю. Теория музыкального содержания. Художественные идеи европейской музыки XVII–XX вв.: учебное пособие. 2-е изд., стер. Санкт-Петербург: ПЛАНЕТА МУЗЫКИ; Лань, 2010. 432 с.
6. Кульбизеков В. Н. Рациональные основания музыкального творчества: Механизмы мысленного эксперимента в классической западноевропейской музыке Нового времени. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 200 с.
7. Москаленко В. Г. Лекции по музыкальной интерпретации: учебное пособие. Киев: Клякса, 2012. 272 с.
8. Цагарелли Ю. А. Психология музыкально-исполнительской деятельности. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Композитор, 2008. 368 с.
9. Цаплин В. С. Разумное, но не мыслящее. Москва: Крафт+, 2009. 352 с.
10. Шепель В. М. Профессия мыслитель: Креативное пособие по аналитике. Москва: Издательство ИТРК, 2016. 496 с.

Рецензент: д-р пед. наук, профессор Максимов О.С.

Відомості про автора:

Нагорна Галина Олексіївна
galyna.nagorna@gmail.com

Одеська національна музична академія
ім. А. В. Нежданові

вул. Новосельського, 63, м. Одеса, 65023, Україна

doi:

References

1. Abdullin, E. B. (2014). *Fundamentals of the research activities of a teacher-musician: study guide*. St. Petersburg: Publishing house «Lan»; Publishing house «PLANETA MUZYKI». [In Russian]
2. Bono, Edward de (2018). *Ingenious! Tools for solving creative problems*. Tran. from English. Moscow: Alpina Publisher. [in Russian]
3. Bono, Edward de (2015). *The Art of Thinking: Lateral Thinking as a Way to Solve Complex Problems*. Tran. from English. Moscow: Alpina Publisher. [in Russian]
4. Kahneman, D. (2016). *Think slowly ... decide fast*. Tran. from English. Minsk: Kharvest. [in Russian]
5. Kudriashov, A. Yu. (2010). *Theory of musical content. Artistic ideas of European music of the XVII – XX centuries: study guide*. St. Petersburg: PLANETA MUZYKI; Lan. [in Russian]
6. Kulbizhekov, V. N. (2013). *The rational foundations of musical creativity: Mechanisms of a thought experiment in classical Western European music of the New Age*. Moscow: Knizhnyi dom «LIBROKOM». [in Russian]
7. Moskalenko, V.G. (2012). *Lectures on musical interpretation: study guide*. Kiev: Kliaksa. [in Russian]
8. Tsagarelli, Yu. A. (2008). *Psychology of music performance*. St. Petersburg: Kompozitor. [in Russian]
9. Tsaplin, V. S. (2009). *Reasonable, but not thinking*. Moscow: Kraft. [in Russian]
10. Shepel, V. M. (2016). *Profession: Thinker: A Creative Guide to Analytics*. Moscow: ITRK Publishing. [in Russian]

Information about the author:

Nahorna Halyna Oleksiivna
galyna.nagorna@gmail.com

The Odessa National A.V. Nezhdanova
Academy of Music

63 Novoselskoho St., Odessa, 65023, Ukraine

doi:

Матеріал надійшов до редакції 04. 06. 2019 р.
Прийнято до друку 19. 06. 2019 р.

Received at the editorial office 04. 06. 2019.
Accepted for publishing 19. 06. 2019.